

Pázmány Péter egyeteme

HORVÁTH ATTILA – KOLTAY ANDRÁS

Az „egyetem” szavunk a nyelvújítás idején keletkezett, a latin *universitas* szót fordították le magyarra, amely eredetileg a tanárok és a tanulók összességét jelentette. (A kifejezést elsőként Verseyhy Ferenc használta 1805-ben.)

Az egyetem a középkor egyik legjelentősebb és legmaradandóbb alkotása. Az ókorban az egyes elismert tudósoknak saját iskolái voltak. A XII–XIII. században, amikor minden rend, népcsoport, foglalkozási csoport kialakította a maga szokásjogát, egyúttal megpróbálta kivívni magának a saját privilégiumait és autonómiáját is. A Corpus Juris Civilis szerint szerveződve a professzorok és hallgatók fogtak össze a tanulás és a tudományos kutatások művelése érdekében. Az egyetem polgárai maguk választhatták meg előljáróikat, alakíthatták ki statútumaikat és bírászkodhattak tagjaik felett, a stúdiumokat sikeresen befejező hallgatóknak pedig tudományos fokozatot adhattak.

Az első egyetemek még szabadon, *ex consuetudine* alakultak ki (Párizsban, Oxfordban, Bolognában). A XII. században már – felismerve az egyetem jelentőségét – pápák és uralkodók alapították az *universitas*okat. Így vetette meg az alapját XI. Gergely pápa a toulouse-i (1229), IV. Ince a római (1244–45), II. Frigyes császár a nápolyi (1224) egyetemnek. A német egyetemi oktatás a XIV. században indult meg (Prágában 1348-ban, Bécsben 1361-ben, Heidelbergben 1368-ban, Kölnben 1388-ban). Ekkor alakultak ki az egyetem alapításának jogi feltételei: az uralkodói privilégium-leveleket – alapos vizsgálat után – a pápának kellett jóváhagynia.

Magyarországon I. (Nagy) Lajos az ország akkor legsűrűbben lakott részén, Pécsen alapított egyetemet, melyet V. Orbán pápa (1362–1370)



Pázmány Péter bíboros,
esztergomi érsek



A Pázmány Péter által 1635-ben alapított egyetem
főépülete Nagyszombatban

1367-ben hagyott jóvá. Az egyetem az alapító halálát követő zűrzavaros időszakban 1390-ben beszüntette működését, és püspöki főiskolaként működött tovább. Nem bizonyult maradandó alkotásnak a Zsigmond által alapított óbudai (1395) és a Mátyás által létrehozott pozsonyi (1467) universitas sem.

Ezzel le is zárult a középkori magyar egyetemalapítások sora. A következő időszakban létrejött egyetemek már új művelődési igények szolgálatában, a reformáció és ellenreformáció küzdelmeiben és hatása alatt fejlődtek. A török hódoltság miatt Magyarország elveszítette fővárosát és az ország korábban legsűrűbben magyarlakta területét. A Bécsben székelő Habsburg-házi uralkodók pedig nem tartották fontosnak egy magyar egyetem ügyét. Forgách Ferenc esztergomi érsek vezetésével az 1611-es zsinaton már körvonalazódtak a magyar katolikus megújulás egyes lépései, a megvalósítás azonban érseki székben utódjára, Pázmány Péterre (1616–1637) maradt. Ő – legsürgetőbb feladatként – elsőként a papnevelést szervezte meg (a bécsi Pazmaneum alapítása, a nagyszombati, Oláh Miklós által 1566-ban alapított szeminárium feltámasztása, a római Collegium Hungaricum fejlesztése is nevéhez fűződik).

A bíboros azonban nem feledkezett meg a világiak katolikus szellemű képzéséről sem. Pázmány Péter – aki maga is tíz évig tanított a grazi egyetemen – a katolikus vallás terjesztése és a nemzet méltóságának emelése érdekében alapította meg az egyetemet, a török hódoltság miatt Nagyszombatban – mely város 1543 óta volt az esztergomi érsek székhelye –, 1635. május 12-én. A jezsuiták jelenléte és egyházi központ-jellege miatt döntött a város mellett, a másik lehetséges megoldással, Pozsonnyal szemben. „Minden más eszköznél előbbrevalónak tűnt föl előttünk, hogy Tudományos Egyetem emeltessék, ahol a harcias nemzet lelkülete megszelidüljön és az egyházreformányásra és az állam szolgálatára alkalmas embereket képeztessenek.” – áll az alapítólevélben. Az egyetem anyagi alapját részben a VIII. Orbán pápától kapott 40 000 forint – mely Pázmány három évvel azelőtti római útjának költségeit „térítette meg” –, illetve az érsek által adott 60 000 forint vetette meg. Pázmány Péter régi szokás szerint az alapítás megerősítése érdekében a pápához fordult, de a pápa – mivel csak a teológiai és a bölcsészettudományi kar megalapítására volt elegendő pénz, és ezért a jogi és az orvosi kar hiány-

zott – az intézményt az egyetemek kiváltságával felruházni vonakodott. Így hát Pázmány az egyetemet a Jezsuita Társaságra bízta, amely rendelkezett az egyetemi rang adományozásának jogával, és emellett kiváló tanárokkal látta el az egyes tanszékeket. Mindemellett azt is elérte, hogy II. Ferdinánd német-római császár 1635. október 8-i privilégiumlevelével nemcsak hogy elismerje alapítását, hanem ugyanazon jogokkal ruházza fel, mint a kölni, bécsi, mainzi, ingolstadti, prágai, olmützi és grazi egyetemeiket. Az 1635. november 13-án tartott szentmisén a nagyszombati székesegyházban nyújtotta át Dobronoki György rektornak az egyetem alapító oklevelét és az azt megerősítő királyi okiratot. Jászberényi Tamás jezsuita szerzetes, a bölcsészettudományi kar első dékánja túlzás nélkül tehetette fel a szónoki kérdést évnyitó beszédében: nem lehet tudni, vajon nem Szent István jobbja működött-e az érsek áldott keze által.

A jogban jártas egyháziak és világiak hiánya az egyetemalapító utódát, Lósy Imrét arra indította, hogy 1642-ben 15 000 forintot hagyjon végrendeletében az egyetem jogi karának alapítási költségeire. Utóda, Lippay György érsek – aki élenjáró résztvevője volt a Wesselényi-féle összeesküvésnek, de még felelősségre vonása előtt meghalt – pedig így írt végrendeletében (1665): „Nagyszombatban az akadémián a jogtudományi kar alapítására hagyok tizenötezer forintot; tartassék ebből a polgári jognak egy, a kánonjognak egy doktora. Hogyha a kánonjogtudomány tanításának terhét a jezsuita-atyák magukra akarják vállalni, adassék nekik évi háromszáz forint; a többiből tartassék a hazai jog tanára”.

Lippay tizenötezer forintos alapítványa – Lósy korábbi tizenötezer forintos hagyatékával együtt harmincezerre növekedvén – lehetővé tette az egyetem bővítését, és halála után néhány hónappal (immáron Szelepcsényi György érseksége idején), 1667. január 16-án megnyílhatott a jogi kar.

A kar programjában jelentős súllyal szerepelt a hazai anyagi és eljárási jog oktatása, a kánonjog és a római jog mellett. Kitűzött célja volt az egyetemnek a közös jog tételeivel a hazai jog hiányait és érdességét orvosolni, tehát a jog tanításán keresztül a recepció-jogegységesítő törekvéseket érvényre juttatni. A hazai jog oktatását olyan fontosnak tartották, hogy erre az alapító levél előírásaiban külön kitértek: „A tanárokat és a római [császári] és hazai jog tanításának módját illetőleg úgy végeztünk és úgy határoztunk, hogy három tanár

állíttassék be, kiknek ketteje a hazai jogot, tudniillik Magyarország szokásjogát, vagyis a törvénykönyvet, mit Hármaskönyvnek hívunk, a jogintézményeket és a törvénycikkelyeket adják elő és pedig ezeknek egyike elméletileg [az anyagi jogot] a másika pedig gyakorlatilag [az alaki jogot] adja elő, a mindkét jognak, tudniillik a kánoni és a római és a hazai jognak törvénynyé vált szokását a törvényes per többi szükségleteivel [a peres eljárással] együtt, mind a nyolcados és megyei s a többi rendes és alsóbírósi ügyeket, mind pedig a szabad városok, a tárnokjogi és szentszéki ügyeket illetőleg a perben előfordulni szokott ügyiratok felhozott példáival együtt. A harmadik végül tanítsa Justinianus rendeleteit és tanítmányait, az egész római törvénytárt és glossáit, azokhoz tartozó mellékletekkel együtt. A jogtudós tanárok főleg arra törekedjenek, hogy a hazai jogot, amennyiben lehetséges, vessék egybe a római és a kánonjoggal s a mik a mieinkből hiányoznának, azokból törekedjenek kiegészíteni.” Mindennek a jelentőségét akkor értékelhetjük igazán, ha tekintetbe vesszük, hogy francia jogot 1679-ben Párizsban, német jogot pedig 1709-ben Wittenbergben tanítottak először.

1760-tól kezdtek tanítani természetjogot, majd 1769-től az általános közjogot, a hazai közjogot, a büntetőjogot és a politikát. Ezután fokozatosan szélesítették a tananyagot újabb és újabb jogágakkal, tantárgyakkal.

Az intézményt Mária Terézia 1773-ban – a jezsuita rend feloszlása után – királyi magyar egyetemmé alakította („államosította”), ekkor egészítette ki orvosi karral (1769), és tette ezáltal valódi egyetemmé, másrészt a kormányzat ellenőrzése alá vonta az oktatást, és elvárta, hogy a birodalomhoz hű jogászokat, állami tisztségviselőket képezzenek. Az egyetem 1777-ben Budára költözött, Kempelen Farkas kamarai tanácsos szervezte meg a költöztetést tutajokon és hajókon. A királynő által kiadott Ratio Educationis (1777) a politikai kamarai tudományokat áttette a bölcsészettudományi karról, így jött létre a jog- és államtudományi kar. Az egyetem a királyi palota épületét kapta meg, míg a teológiai kar a volt jezsuita kolostorba költözött. A költözéssel járó építkezések Mária Terézia sürgetése ellenére is csak lassan haladtak, és csak 1780-ra fejeződtek be. Március 15-én az uralkodónő kiadta az egyetem második alapítólevelét. A királynő uralkodásának negyvenedik évfordulóján Buda királyi várában ünnepélyesen megnyílt az egyetem, avatása alkalmából a kor egyik legnagyobb szabású ünnepségét rendezték.

1784-ben II. József – Budát igazgatási központnak jelölve ki – az egyetemet Pestre költöztette. A jogi és bölcsészeti kar a volt pálos kolostorba került (Papnövelde u. 7.). 1782-ben az egyetem mérnöki intézettel és állatorvóintézettel bővült.

A reformkor politikai mozgalmaitól igyekeztek elszigetelni a jogi kart, így a magyar nyelv csak az 1845/46-os tanévtől kezdve lett hivatalos oktatási nyelv, a latin helyett.

Az 1848. március 15-i pesti forradalmat az egyetemi ifjúság indította el, és a forradalom kezdeti eseményeiben a diákság volt az igazi tömegbázisa a radikális demokratáknak. Az egyetemi ifjúság már két nappal a forradalom után összeállította kilenc pontos javaslatát a felsőoktatás reformjára vonatkozóan.

A forradalomnak az egyetemmel kapcsolatos első vívmánya az 1848. évi 19. tc. volt, amely egyrészt az egyetemet az országgyűlésnek felelős válás- és közoktatási miniszter felügyelete alá helyezte, másrészt deklarálta a tanulás és a tanítás szabadságának elvét.

A szabadságharc leverése után az egyetem elvesztette autonómiáját, és a német lett a hivatalos oktatási nyelv. A jogi karon oktatott tárgyak között túlsúlyossá vált az osztrák jog. Betiltották a jogászbált és a magyar ruhák használatát. A helyzet 1860-ra annyira feszültté vált, hogy a hallgatók tüntetéseket szerveztek, melyeket az abszolutista kormányzat brutális módon oszlatott fel. A reformkorban kezdődött harc a magyar tanítási nyelvért véglegesen csak 1868-ban érte el célját.

A jogi kar szakmai-politikai súlya a kiegyezést követően jelentősen megváltozott. Nemcsak az autonómiáját nyerte vissza, hanem a kor meghatározó politikusai, jogászai is innen kerültek ki. Eötvös József és Trefort Ágoston miniszterek nevéhez fűződik az egyetem megújulása. 1874-ben készült el a központi épület Szerb utcai szárnya, majd az elkövetkezendő években számos új épületet emeltek, melyek elszórva helyezkedtek el a városban. A XIX. század utolsó harmadában a hallgatók száma 3200 körül volt, több mint felük jogász.

A Károlyi Mihály nevével fémjelzett népköztársaság – de különösen a Tanácsköztársaság – diktatórikus módon avatkozott bele az egyetem és a jogi kar életébe. Az előbbi a kar akarata ellenére hozott létre tanszékeket és

nevezett ki oktatókat, míg az utóbbi megszüntette a jogi oktatást, helyette a kar épületében marxizmust tanítottak.

A viharos történelmi események és a társadalmi feszültségek némi konszolidálódása után az egyetem újra a megszokott rendjében működött. Az egyetemi tanács hamarosan kezdeményezte az alapító Pázmány Péter nevének felvételét. A vallás- és közoktatási miniszter 153425/1921. IV. számú leiratában közölte, hogy a kormányzó 1921. szeptember 1-jén hozzájárult a névváltoztatáshoz.

Az 1920-as években Klebelsberg Kunó minisztersége idején az oktatást stratégiai kérdésként kezelték, a Trianonban meggyengült ország minden erejét arra összpontosította, hogy bemutassa a világnak a magyarság európai műveltségét. Jelentős összegeket fordítottak ösztöndíjakra és a külföldi kulturális kapcsolatok ápolására. Az 1930-as évek átlagosan 6000 hallgatójának egyébként közel egyharmada volt jogász.



Az egyetem alapításának 300. évfordulójára készült jubileumi díszszászló

1950-ben, a szovjet mintát másolva először leválasztották az egyetemről a Hittudományi Kart, majd 1951 elején az Orvostudományi Kart az újonnan felállított Egészségügyi Minisztérium alá rendelték. (Ennyire szervilis módon egyik szocialista ország sem követte a moszkvai direktívákat.) Az egyetem ezután nem viselhetett tovább alapítója nevét sem, ezért vette fel a többször is Nobel-díjra jelölt világhírű fizikus, Eötvös Loránd nevét (1950). A nemzetközi hírű oktatói kar jelentős részét eltávolították, és megbízható kádereket neveztek ki helyettük. A Hittudományi Kar önállósult, és Római Katolikus Központi Hittudományi Akadémia, később Pázmány Péter Hittudományi Akadémia néven, egyházi intézményként folytatta tovább tevékenységét, felkészülve a túlélésért folytatott harcra. Az ellenfelek az országot idegen uralomnak alávető politikai hatalommal karöltve mindent megtettek a keresztény hit és szellemiség legfőbb magyarhoni tudományos műhelyének szétzúzásaért. A hatvanas évekre nagyjából konszolidálódott a helyzet, de a vallási-egyházi kérdésekben illetékes Állami Egyházügyi Hivatal továbbra is ellenőrzése alatt tartotta az intézményt. A II. Vatikáni zsinat (1962–1965) hatására megszűnt a nemzetközi elszigeteltség, és létrejöttek kapcsolatok külföldi egyetemekkel.

Az 1960-as évek második felében bevezetett új gazdasági mechanizmus az Eötvös Loránd Tudományegyetem és jogi kara életében is pozitív fordulatot hozott. Liberalizálódott az oktatás, egyre több tehetséges oktató került a tanári karba, és lehetővé vált – ha csak korlátozott módon is –, hogy a kar nemzetközi kapcsolatokat építsen ki. A nyolcvanas években a karon kialakult ellenzéki csoportokból, oktatókból és hallgatókból került ki a rendszerváltozást előkészítő politikai elit jelentős része.

1989-ben megszűnt a pártirányítás, eltörölték a kötelező oroszoktatást, valamint a marxista ideológiát sulykoló tárgyakat, és visszaállították az egyetem autonómiáját. Ekkor merült fel a logikusnak tűnő ötlet, hogy a Hittudományi Akadémia – újra egyetemi karként – kerüljön vissza az ELTE szervezetébe. A tisztán egyházi intézmény „visszacsatolásához” azonban az Apostoli Szentszék hozzájárulására lett volna szükség. Ez azonban nem érkezett meg, a Vatikán szívesebben támogatta az önálló katolikus egyetem megalapítását, amely, miután a magyar állam 1990-ben elismerte a Hittudományi Akadémia egyetem-jellegét, lehetővé is vált. Az állami egyetemen

történő teológiai képzés másik akadályát az állam és az egyházak – a módosított Alkotmány által deklarált – szigorú elválasztása képezte. Az új törvények alapján lehetővé vált nem állami egyetemek alapítása, míg az 1990. évi IV. törvény az egyházi oktatási intézmények megfelelő finanszírozását garantálta. Elkezdődhetett tehát a katolikus egyetem szervezése, amely 1992-ben jött létre, a Bölcsészettudományi Kar alapításával. A meglévő két karhoz 1995-ben a Jog- és Államtudományi, majd 1998-ban az Információs Technológiai Kar csatlakozott. A vatikáni Katolikus Nevelés Kongregációja 1999. március 25-i határozatával az egyetemet szentszéki alapításúvá tette. Az egyetem és a jogi kar további történetét azonban nálunknál avatottabbaktól ismerheti majd meg e kötetből az Olvasó.